

## उच्च रक्तदाबामुळे गंभीर परिस्थिती

जगभरात दरवर्षी ९.४ million लोकांचा मृत्यू किंवा एकूण मृत्यूंपैकी १६.५% मृत्यूंमागे उच्च रक्तदाब हे प्रमुख कारण असल्याचे आढळते. त्यामध्ये ५१% पक्षाघात व ४५% हृदय रोहिणीच्या आजारांचा समावेश आहे.

भारतामध्ये उच्च रक्तदाब हे मृत्यूचे प्रमुख कारण असल्याचे ग्रामीण भागातही आढळत आहे. १४० million लोक उच्च रक्तदाब ग्रस्त आहेत आणि २०३० पर्यंत ही संख्या २१४ million होण्याची शक्यता आहे.

उच्च रक्तदाबामुळे उद्धवणाहया गंभीर अवस्थेत हृदयाच्या आकुंचनाच्यावेळी आढळणारा रक्तदाब १८०mmHg पेक्षा अधिक असतो तर प्रसरणाच्यावेळी आढळणारा रक्तदाब १२०mmHg पेक्षा जास्त असतो.

आपणास माहितच आहे की, वाढलेला रक्तदाब हा हृदयविकार, पक्षाघात आणि मूत्रपिंड निकामी होण्याचे प्रमुख कारण आहे. रक्तदाब नियंत्रणात न ठेवल्यास अंधत्व, हृदय स्पंदनात अनियमितता आणि हृदय बंद पडणे यासारख्या समस्या येतात. असे असले तरी उच्च रक्तदाबास प्रतिबंध करता येतो आणि त्यावर उपचारही करता येतात. लवकरात लवकर याची जाणीव होणे अतिशय आवश्यक आहे. सर्व प्रौढ व्यक्तींनी रक्तदाब नियमितपणे तपासावा.

उच्च रक्तदाबामुळे उद्धवणाहया गंभीर अवस्थेत हृदयाच्या आकुंचनाच्यावेळी आढळणारा रक्तदाब (SBP -सिस्टॉलिक ब्लड प्रेशर) १८०mmHg पेक्षा अधिक असतो तर प्रसरणाच्यावेळी आढळणारा रक्तदाब (DBP - डायस्टॉलिक ब्लड प्रेशर) १२०mmHg पेक्षा जास्त असतो - यामुळे रक्तवाहिन्यांना मोठी हानी होते. त्यांना सूज येऊन त्या फुटतात, त्यांतून रक्तरस व रक्त बाहेर पडते. त्यामुळे हृदयातून रक्त पुरेशा क्षमतेने बाहेर फेकू शकत नाही. बरीच माहिती उपलब्ध झाली असली आणि उच्च रक्तदाबावरच्या उपचारात आधुनिकता असली तरी १ ते २ टक्के रूग्णांना उच्च रक्तदाबामुळे उद्धवणाहया गंभीर समस्यांना सामोरे जावेच लागते.

## JNC७ नुसार रक्तदाबाचे प्रकार

रक्तदाबाचा प्रकार	SBP(mmHg)	DBP (mmHg)
सामान्य	< १२०	आणि < ८०
उच्च रक्तदाबापूर्वी	१२० - १३९	किंवा ८० - ८९
पातळी १ - उच्च रक्तदाब	१४० - १५९	किंवा ९० - ९९
पातळी २ - उच्च रक्तदाब	≥ १६०	किंवा ≥ १००

उच्च रक्तदाबामुळे उद्धवणाहया गंभीर परिस्थितीचे वर्गीकरण पुढील प्रमाणे :-

उच्च रक्तदाबामुळे उपचाराची गरज
<ul style="list-style-type: none"><li>कोणत्याही अवयवास इजा झाली नसताना रक्तदाब अचानक आणि लक्षणीय प्रमाणात वाढणे</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>ज्यांना रक्तदाब वाढल्याने उपचाराची गरज आहे त्यांना खालील परिणाम जाणवतील किंवा जाणवणारही नाहीत -<ul style="list-style-type: none"><li>असह्य डोकेदुखी</li><li>श्वास घेण्यास त्रास</li><li>नाकातून रक्तस्राव</li><li>प्रचंड तणाव</li></ul></li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>उपचार बाह्यरूपण म्हणूनही सुरू करता येऊ शकतात, रक्तदाब कमी करणारी औषधे तोंडावाटे देऊन रक्तदाब कमी करण्याचा प्रयत्न केला जातो.</li></ul>

उच्च रक्तदाबामुळे तात्काळ उपचाराची गरज
<ul style="list-style-type: none"><li>कोणत्याही अवयवास इजा झाली असता वेगाने अचानक आणि लक्षणीय प्रमाणात रक्तदाब वाढणे</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>इजा कोणत्या अवयवास झाली आहे यावरून रूग्णालयातील उचारांची दिशा ठरविली जाते, इतर लक्षणांबरोबरच सूज किंवा पाण्याचे फोड, छातीत असह्य वेदना, असह्य डोकेदुखी, गोंधळलेपण आणि अंधुकदृष्टी, मळमळ आणि उलट्या, प्रचंड तणाव, श्वास घेण्यास त्रास, आकडी आणि प्रतिसाद नसणे ही लक्षणे विचारात घेतली जातात</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>तात्काळ आणि तातडीच्या उपाययोजनांची गरज असते, रूग्णास त्वरित रूग्णालयात दाखल करणे आवश्यक असते.</li></ul>

हानी पोहचलेल्या अवयवांमध्ये पुढील संस्थांचा समावेश असू शकतो - मूत्रसंस्था , मध्यवर्ति चेता संस्था (पक्षाघात , कवटीच्या आतील भागात रक्तस्राव ) रक्त विषयुक्त झाल्याने गर्भावस्थेत येणारी गंभीर परिणामकारक आकडी , डोळ्यातील श्वेतपटलास हानी (डोळ्यांना इजा)

उपचाराची गरज आणि तात्काळ उपचाराची गरज यातील फरक ओळखण्यासाठी सखोल चाचणीची आवश्यकता असते. त्यासाठी संबंधित रोगपरिक्षकाने रूग्ण घेत असलेल्या सर्व औषधांची अगदी बिना प्रिस्क्रिप्शनची सहज उपलब्ध औषधे , वनौषधी तसेच अवैध औषधे देखील जाणून घ्यावी. औषधाचा परिणाम , घेतलेल्या शेवटच्या मात्रेची वेळ यासर्व बाबींची नोंद उच्च रक्तदाबावरील उपचारात घेणे आवश्यक आहे. योग्य उपकरणाच्या सहाय्याने रक्तदाब दोन्ही हातांवर मोजावा.

## उपचार

रक्तदाबावरील उपचार तोंडावाटे रक्तदाब नियंत्रक औषधे देऊन बाह्यरूग्ण विभागात करता येतात , उपचारात हळूहळू म्हणजे २४ ते ४८ तासात रक्तदाब कमी करणारी औषधे दिली जातात. २४ तासात २५ टक्क्यांपेक्षा वाढलेला रक्तदाब कमी करू नये. चालू असलेल्या औषधांचे योग्य नियमन करून त्यांचा आवश्यक परिणाम साधता येऊ शकतो. असे असले तरी आवश्यक परिणाम साधण्यासाठी औषधांसोबत योग्य सहाय्यक औषधांचीही मदत घ्यावी. नियमित उपचाराची त्यासाठी फार गरज आहे.

रक्तदाबावरील तात्काळ उपचार करण्यासाठी वैद्यकीय सहाय्याची गरज असते. त्यासाठी रूग्णालयातील अतिदक्षता विभागात दाखल करावे. सतत हृदयासंबंधी हालचालींवर लक्ष ठेवावे, उत्सर्जित होणाऱ्या मूत्राच्या प्रमाणावर सतत लक्ष असावे तसेच मेंदूच्या कार्यावर नजर असावी. चौथ्या गटातील रक्तदाब नियंत्रक औषधांचा वापर अनिवार्य आहे. पहिल्या तासाभरात शुध्द रक्तवाहिनीतील रक्तदाब २५ टक्क्यांपर्यन्त कमी करणे हे लक्ष्य असते , पुढील २ ते ६ तासात रक्तदाब १६०/११०-१००mmHg पर्यन्त कमी करावा. रक्तदाब नियंत्रित पध्दतीने कमी करावा त्यामुळे कोणत्याही अवयवातून रक्तप्रवाह कमी प्रमाणात पसरणार नाही व त्यामुळे एखाद्या अवयवास रक्तपुरवठा न होणे किंवा रक्तपुरवठा न झाल्याने एखाद्या अवयवातील पेशीसमुह मृत होण्याचा धोका टाळता येऊ शकतो. परंतू , ज्या रूग्णांमध्ये महारोहिणीचे भाग वेगळे झाले आहेत (महारोहिणीच्या भिंती वेगळे होणे ही अतिशय गंभीर परिस्थिती असते) अशास्थितीत रक्तदाब तातडीने कमी करावा लागतो. रक्तदाब स्थीर झाल्यावर आणि शेवटच्या अवयवास रक्त न पोहचण्याचा धोका कमी झाल्यावर चौथ्या गटातील औषधांचे कार्य सुरू होऊन तोंडावाटे औषधे देण्यास सुरुवात करता येते. कारण वेगाने कमी केलेला रक्तदाब सर्व अवयवांस पुरेशा प्रमाणात रक्त न पोहचल्याने हानी पोहचवू शकतो.

## औषध व्यवसायीची भूमिका

उच्च रक्तदाबामुळे अतिशय गंभीर परिस्थिती ओढावण्याची दोन प्रमुख कारणे आहेत - उच्च रक्तदाब नियंत्रणात ठेवणारी औषधे नियमितपणे न घेणे जे मुद्दाम किंवा अनवधानाने होऊ शकते आणि दिलेले उपचार योग्य प्रमाणात नसतील. दोन्ही परिस्थितीत फार्मासिस्टने रूग्ण समुपदेशन केल्यास उच्च रक्तदाबामुळे ओढवणारी गंभीर परिस्थिती टाळता येऊ शकते. अशा परिस्थितीत फार्मासिस्टकडे अनेक उपाययोजना होऊ शकतात.

१. चिकित्सा न झालेले किंवा उच्च रक्तदाब नियंत्रित नसलेले रूग्ण शोधून काढणे. असे रूग्ण अनेक पध्दतीनी शोधता येतील -
  - स्वतःचा शोध
  - प्रमाणित रक्तदाब मापकाने मोजणी करणे
  - रूग्णाच्या औषधांच्या इतिहासावरून उच्च रक्तदाबाची शक्यता पडताळणे जसे अँन्टीडायबेटस् मेडिकेशन (तोंडावाटे द्यावयाचे रक्तशर्करा कमी करणारे औषध किंवा इन्स्युलीन )अँन्टीअन्जायनल्स, अँन्टीप्लेटलेट एजंटस् आणि कोलेस्टेरॉल कमी करणारी औषधे
  - वृध्द रूग्ण
२. रूग्णांस प्रोत्साहन द्यावे
  - रक्तदाबावर नियमितपणे लक्ष ठेवावे
  - रक्तदाब मापनाचा तक्ता ठेवावा
  - रक्तदाबात फरक आढळल्यास त्वरित डॉक्टरांचा सल्ला घ्यावा

३. रूग्णांना रक्तदाब मापनाचे योग्य प्रशिक्षण द्या व त्यांच्या रक्तदाब मापन पध्दतीचे अवलोकन करा.
४. उच्च रक्तदाबाच्या रूग्णांना त्यांचेवरील उपचारांची उपयुक्तता पटवून दिल्यास गंभीर परिस्थिती ओढवण्याचे प्रमाण कमी होईल.
५. रूग्णांना सहजतेने वापरता येईल अशी नोंदणी पध्दती फार्मासिस्टने सांगायची.
६. औषधांचे इतर परिणाम याविषयी रूग्णांना माहिती द्यावी.

### सारांश

उच्च रक्तदाबाच्या गंभीर परिस्थितीत योग्य उपचार न झाल्यास रूग्णाचा रक्तदाब प्रचंड वाढतो आणि त्यामुळे काही विकृति किंवा मृत्यू येण्याची शक्यता असते. उपचारांचा उपयोग हा त्या उपचाराना मिळणारा प्रतिसाद कसा आहे यावर अवलंबून असतो. रक्तदाबावरील योग्य उपचाराने अवयवांस पुरेसा रक्त पुरवठा न होण्याचा धोका तोंडावाटे नियमितपणे घेतलेल्या औषधांनी टाळता येतो. त्यामुळे अनेक दिवस रक्तदाब नियंत्रणात राहू शकतो. उच्च रक्तदाबामुळे उद्भवणाऱ्या गंभीर परिस्थितीत अतिदक्षता विभागातील उपचारांची आणि चौथ्या गटातील औषधोपचाराची गरज असते. त्याने अवयवांस पुरेसा रक्तपुरवठा न होण्याचा धोका टाळता येऊ शकतो. रूग्णांकडून त्यांचेवरील औषधांची माहिती घेणे आणि औषधोपचारासाठीच्या विविध उपाययोजना करण्याची पुरेसे तांत्रिक ज्ञान फार्मासिस्टकडे असल्याने अशा गंभीर परिस्थितीत रूग्णास फायदा होऊ शकतो.

### संदर्भ :

१. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs३१७/en/index.html>
२. [http://www.who.int/cardiovascular\\_diseases/en/index.html](http://www.who.int/cardiovascular_diseases/en/index.html)
३. [www.uspharmacists.com](http://www.uspharmacists.com)